

27 Åholmen naturreservat

Åholmen är liksom Fjuk uppbyggd av Visingsöformationens bergartsserie men här dominerar gråvit till gulvit sandsten. Öns tunna jordtäckte har resulterat i en mager vegetation som domineras av tall, blåbär, mjölon och kråkbär. Efter ett regnigt oväder med åska och blixtnedslag utbröt 1999 en brand på ön. Branden pyrde i marken under lång tid och gick hårt åt trädens rötter. Idag har många av träden ramlat till följd av branden. Den döda veden utnyttjas flitigt av skalbaggar och andra organismer som är beroende av död ved.

Brand och storm har fällt stora delar av skogen.

Småskrakens spretiga kalufs är en tämligen vanlig syn i Vättern.

28 Erkerna naturreservat

Skarvens träck är så starkt att det dödar träden.

Erkerna består av ett tiotal flacka öar och skär uppbyggda av granit. Öarna hyser Vätterns största skarvkoloni. Öarna, som ingår i naturreservatet Motalabuktens öar, ger idag ett kusligt men fascinerande intryck. Fåglarnas starka träck täcker likt vit målarfärg de döende träden. De stora svarta fåglarna ger ett uråldrigt och reptilliknande intryck och ses ofta sitta med sina stora vingar utfällda på tork. På nära håll skimrar fjäderdräkten i grönt och lila, med ett solgult band under hakan.

Skarven föredrar att bygga sina risbon i träden, men kan även lägga sina bon på marken. Skarven, som jagades till utrotning i Sverige under 1800-talet, har före-

kommit i Vättern sedan 1980-talet. Från 1995 har arten ökat kraftigt och finns förutom på Erkerna på ett 10-tal öar i sjön. Från de skarvfria öarna i reservatet, som är flitigt utnyttjade av friluftslivet, skräms skarven iväg under häckningstiden mars-april.

Skarven lever av fisk och är en häpnadsväckande skicklig dykare. Med sina skovelika fötter kan den dyka ner till 30 meters djup. Skarven äter ca 3-5 hg fisk per dag. Ingenting tyder på att fiskefångsterna i Vättern minskat till följd av skarvens ökning. Skarvens skicklighet utnyttjas bl a i Asien, där den med snöre om halsen får dyka efter fisk från små fiskebåtar.

Skarven en skicklig fiskare som lämnar få människor oberörda.

29 Vätternstranden norr om Motala

Vätternstranden norr om Motala utgörs av långa, orörda sandstränder och geologiskt intressanta sten- och klippstränder. En vandring längs de kilometerlånga stränderna inspirerar till en tankeresä i både tid och rum.

De långa sandstränderna för tankarna till betydligt varmare breddgrader. I sanden trivs havsväxterna strandråg och strandstarr, som vanligtvis påträffas vid havet, men som trivs i det kustlika klimatet invid Vättern. Här växer också harris, en buskliknande ärtväxt med gula blommor. På sandvallarna innanför stranden växer högvuxna, grova tallar vars bark genomborrats av skalbaggar som lämnat för varje art karaktäristiska spår. Flera av tallarna är naturminnesmärkta sedan 1960-talet. Innanför viken vid Lilla Hals finns upp till fem meter höga sanddyner uppbyggda av flygsand.

På de fossila strandvallarna innanför strandkanten växer månghundraåriga tallar.

Havsväxten strandråg trivs på Vätterns solvarma stränder.

Industrihistoriska minnesmärken.

De bilfria vägarna i området är perfekta för cykelutflykter.

Berggrunden från Lilla Hals och norrut till Lemunda är uppbyggda av Visingsöformationens bergarter. Söder om Lilla Halsviken blottas konglomeratet i strandkanten. Här finns en spännande flora med arter som jungfrulin, harmynta, fältmalört och kalkkrusmossa. Längre norrut består berggrunden av sandsten. Visingsösandstenen bröts tidigare i små stenbrott invid sjön för tillverkning av kvarn- och slipstenar. Flera av dessa ligger kvar i strandkanten likt monument över en svunnen tid. I det magra jordtäcket växer en gles tallskog, som trots sin klenhet uppnått en relativt hög ålder.

Stränderna i området erbjuder rika naturupplevelser året om. Fågelfaunan är rik med t ex fiskgjuse och ormvrak. Vägarna ner till stränderna tillåter inte bilkörning, så parkera bilen och njut av områdets lugn till fots eller med cykel.

Vättern betyder vatten!

Sjön Vättern, Sveriges näst största sjö, är känd för sitt kalla, klara vatten och unika djurliv. Efter den senaste inlandsisen då Fornvättern hade kontakt med ishavet i norr invandrade Vätterns istidsrelikter. För ca 9 000 år sedan fick sjön sitt nuvarande utlopp genom Motala Ström och djuren fick successivt anpassa sig till ett liv i sötvatten.

Det finns flera förklaringar till Vätterns goda vattenkvalitet och ett siktdjup på 14 m. Vätterns djup i kombination med att sjön får en stor del av sitt vatten från grundvattnet gör att vattnet är ovanligt kallt. Största djupet återfinns söder om Visingsö och är 128 m. Omgivningarna med i första hand urberg och att relativt lite vatten tillförs från vattendragen gör att sjön är mycket näringsfattig.

Det klara och näringsfattiga vattnet ger förutsättningar för ett unikt växt- och djurliv. Här finns totalt 28 fiskarter varav hela nio ädelfiskar. Öring, sik och harr är laxfiskar som alla ställer höga krav på sin miljö. Mest känd är kanske Vätternrödingen, en av Vätterns fångar. De flesta glacialrelikterna är kräftdjur som bildar en unik näringsväv i sjön vilken förklarar de många ädelfiskarna och deras goda kvalitet.

Vätterns stränder är välfyllda om sommaren. Sjön är populär bland fritidsfiskare och i sjön verkar ett 20-tal yrkesfiskare. Vättern täcks av is i genomsnitt vart sjunde år. Då kommer hängivna långfärdsskridskoåkare från hela Sverige för att uppleva den hisnande känsla som infinner sig under en tur på den stora sjön.

Hällar vid Medeviöarna.

Den storvuxna buskvickern blommar i juli månad.

Ishavsgräsugga eller skorv, 40-50 mm.

Pungräka, 15-20 mm.

Röding

Rödingen leker första gången när den blivit ca 40 cm vilket inträffar vid 4 till 6 års ålder.

Norra Freberga löväng

30

I anslutning till Norra Freberga herrgård finns en lövskogslund med en rik flora. En naturstig med informationsskyltar inbjuder generöst till en promenad genom den fina lövängen och tillbaka mot parkeringsplatsen genom herrgårdens park och bebyggelse.

Flera av lundens askar är hamlade på traditionellt sätt. En imponerande grov ek är naturminnesmärkt sedan 1958. I den mullrika jorden trivs arter som skogsbingel, stingsyska och den säregna desmeknopen. Stingsyskans blad, som är förvillande lika brännnässlans, luktar som namnet antyder illa om man gnuggar dem mellan fingrarna. I parken nedanför den vackra herrgården växer flera främmande träd. Här står bl a ett mycket säregnet och blommande tulpanträd tillsammans med mullbärsträd och valnötsträd.

På ett par platser i området, bl a i ett hörn av parkeringsplatsen, växer den mycket ovanliga och hotade buskvickern. Buskvicker växer endast på en handfull platser i länet och har minskat kraftigt i antal i hela landet de senaste årtiondena.

Skyltarna längs naturstigen berättar bl a om trädens namn, ekologi och allemansrätten.

31 Djurkälla

Djurkällaplatån är uppbyggd under istiden och ingår i den sk mellansvenska israndzonen. Här har man tiotals meter med grus och sand under fötterna som transporterats hit av jättelika isälvar. I området finns flera plana områden, s k randdeltan, som byggts upp framför iskanten såväl över som under vattenytan. Deltats södra ände, som består av en 20-30 m hög brant, syns tydligt intill riksväg 50. I området finns också gott om dödisgropar och åsar ex öster om Basteberg där dödisgroparna är ca 10 m djupa. En tydlig rullstensås sträcker sig åt sydost från Ödeby. Åsen har en s k getryggsform med smalt krön och branta sidor. Sand och grus är en eftertraktad råvara, vilket förklarar de många täkterna i området.

Linnés favoritblomma har i Östergötland kallats för vresgräs.

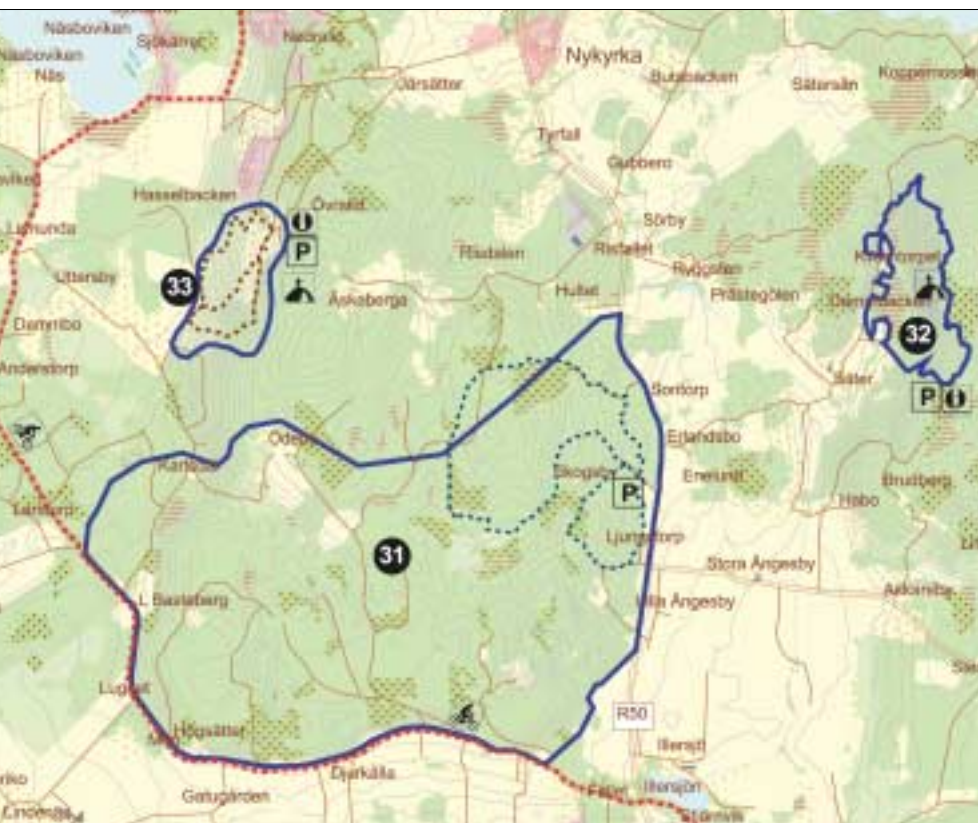

I den sandiga marken trivs lingon och blåbär.

På de torra och magra sand- och grusmarkerna växer i första hand tallskog. I barrskogen dominerar olika slags ris, ormbunkar och gräs. Den späda linnéan slingrar sig fram mellan risen. Solbelysta gläntor lysas upp av blodrot, johannesört och skogskovall. Här och var finns lövskogspartier med storvuxna askar, lönnar och ekar, bl a vid lämningarna efter det gamla torpet Västgöteby. Det gamla kulturlandskapet har även bevarats kring Ödeby gård där markerna betas av får och hästar.

Området är välbesökt och genomkorsas av stigar och grusvägar. Biläkning är dock inte tillåten. Från parkeringsplatsen utgår ett par markerade motions slingor. Härifrån kan man också göra en trevlig vandring över Ödeby till Heidenstams Övralid.

Isälvsgröpparna kan bli 10 meter djupa.

32 Håleberget naturreservat

Håleberget lockar till rika naturupplevelser bland grova furor och mossbevuxna, omkullfallna träd i en urskogslignande miljö. Hålebergets mäktiga förkastningsbrant reser sig 130 meter över Säterdalängan. På den 30-50 m höga lodytan syns strandmärken från Baltiska issjön som markerar högsta kustlinjen 155 meter över havet. Efter en brant promenad uppför berget är belöningen en milsvid utsikt över Vättern och Omberg i söder. Utanför branten kretsar ormråk och korp och under vinterhalvåret finns möjlighet att få se kungsörn.

Nere i branten rinner markvattnet ytligt och tränger fram i kallkällor och små bäckar. Ett rikt inslag av kalk bidrar till en rik flora av örter, mossor och svampar. I den gamla skogen häckar sparvuggla och den skygga skogssnäppan.

Den bäverdämda Säterån som rinner fram nedanför branten besöks vintertid av strömstare. I närheten av Knekttorpet finns öppna hagmarker med bl a gökärt, svinrot, revfibbla och sommarfibbla.

Det är lättast att ta sig till utsiktsplatsen söderifrån. Att klättra uppför branten är olämpligt på grund av bergets känsliga växt- och djurliv. Idag är vägarna till berget privata och delvis avstängda för biltrafik. Ett naturreservat har nyligen bildats i området vilket gör att tillgängligheten kommer att förbättras.

Körbärsblom i hagmarken ovanför Knekttorpet.

Ramslök växer tillsammans med myskmadra, särläka och gullpudra.

Vy över Säterdalen och Vättern.

Övralid 33

Övralid högt ovanför Vätterns strand omges av färbetade hagmarker och lummig lövskog. I värdigt hörs gökens rop och korpens vittljudande kraxande över de branta sluttningarna. Bland blommande körsbärsträd och frodig grönska sjunger härmsångare, svart-hätta och rödstjärt. Den skygga stenknäcken avslöjar sig med kortfattade läten. Heidenstams 1800-talslandskap kan skönjas med hjälp av stenmurar, odlingsrösen och hamlade träd.

Vårfloran runt Övralid är imponerande med blåsippor, vitsippor, svalört och gullviva. Lite senare täcks marken av stora bestånd skogsbingel. Kring sluttningarnas uppsippande kallkällor trivs skärmstarr, gullpudra och bäckbräsma.

I området finns ett strandhak som markerar högsta kustlinjen för Baltiska issjön. Mitt i strandhaket ligger ett stort flyttblock invid vandringsleden som gör det lätt att hitta.

Vid Rytartorpet finns en slätteräng som sköts av Västra Ny hembygdsförening. Här börjar en typisk ängsflora utvecklas med arter som kärringtand, svinrot och smörboll.

Skogsbingel finns avbildad på den svenska hundralappen.

*"Här glimmar sjön i branta djup och speglar håll och grenar och getter högt på bergets stup gå tyst bland mörka enar".
Ur dikten "Sommarljuset" av Verner von Heidenstam.*

34 Kårsbyån

Kårsbyån utgör ett av få reproduktionsområden för öring på Vätterns östra sida. Föreningen Motala Flugfiskare har restaurerat ån sedan början av 90-talet. Åtskilliga ton grus och småsten har ökat vattenhastigheten och förutsättningarna för öringlek. Ett 30-tal fiskar vandrar idag varje höst upp i ån och leker.

På våren leker det alliknande nejonögat i stora mängder i ån. Harr har setts vid ett fåtal tillfällen. En av förutsättningarna för den rika fiskfaunan är en mångfald av insekter, vilket även gynnar fågellivet. På vintern ses här inte sällan strömstare och i vitsippstider hörs en massiv kör av sångare och trastar.

Vid ån lever många olika slags sländor i spektakulära och vackra kostymer.

Gul svärdsilja trivs vid ån.

Redan på 1300-talet utnyttjades Kårsbyåns vattenkraft. Här har legat en kvarn, såg, smedja och tegelbruk. Vattendraget förlorade under denna tid sitt naturliga förlopp och de för öringen livsviktiga forsarna försvann. Kvarnen var i bruk ända in på 1970-talet men idag finns få spår kvar från denna och övrig verksamhet vid ån.

Följ sandstranden norrut från Varamovägen och upptäck åmiljön som döljer sig uppströms Kårsbyåns utlopp i Vättern.

Tokanäset 35

Dvärghäxörten har fått sitt latinska namn av Kirke, en beryktad grekisk trollkvinna i Odysseen.

Längs med kavelbäcken växer stora bestånd med strutbräken.

Med utsikt över Medeviöarna.

Tokanäsets vackra strandpromenad kantas av flerhundraåriga tallar som sträcker sina knottiga grenar ut över sjön Vättern. Stigen invid vattnet kantas fläckvis av stora bestånd av skavträken, som tidigare använts till slipmedel. Här växer också den ovanliga dvärghäxörten som blommar med små vita blommor i juli-augusti. I viken ses inte sällan storlom och småkrake. Småskraken med sin spretiga frisyra och gråbruna fjäderdräkt ger ett litet rufsigare och mer härjat intryck än sin storebror stor-skraken (se bild sidan 70).

Några hundra meter söder om Tokanäset rinner Kavelbäcken ut i Vättern. Ifrån bron i närheten av stranden kan man vintertid få se dykande strömstare i bäckens forsar. I bäcken leker ett litet antal öringar på höstkanten.

Från Vätternstranden kan man promenera grusvägarna in mot land till torpet Nubbekullen. Här bodde konstnären och professorn August Malmström som målat den kända tavlan Grindslantén. Nubbekullen är tidsenligt inrett och hålls öppet för besökare under sommarhalvåret av Västra Ny hembygdsförening.

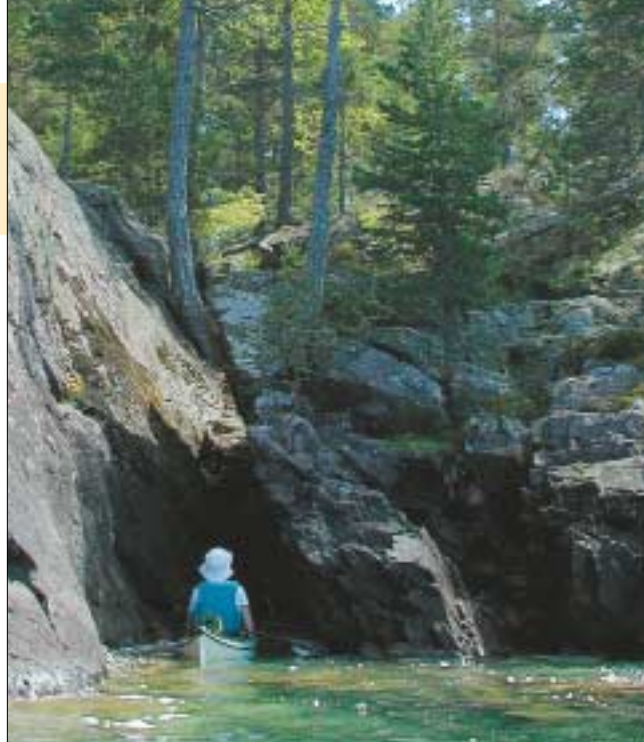
36 Medeviöarna

Medeviöarna bildar en skärgårdslikande miljö som sträcker sig i ett pärlband från Medevi brygga ut i Vättern. Alla öar förutom Boön är obebyggda. Boön är den ö i Vättern, undantaget Visingsö, som längst in i modern tid haft bofast befolkning. Sedan 1990-talet finns dock endast sommarbostäder på ön. Längs flera av öarnas stränder finns låga, släta klippor som inbjuder till sköna dopp och solbad under varma sommar-månader.

De sydligaste öarna är högre än de övriga. De höga, kantiga klipporna dyker ner mot närmast svindlande djup som avslöjas av Vätterns klara vatten. Knotiga tallar trotsar öarnas utsatta läge längs de höga stränderna. Trots den karga miljön trivs förvånansvärt många växter i klippskrevorna. I branterna klättrar den orädda blodnävan liksom gaffelbräken och svartbräken. Här finns även kattfot, som vanligtvis återfinns i våra betade hagmarker, men som har sin

Skrattmäsen som har minskat i antal de senaste åren har flera stora kolonier i ögruppen.

Här och var finns spännande små grottor.

ursprungliga växtplats i de magra branterna. Den insektsfångande tätörten, tjärblomster, gul fetknopp, kärleksört, ljung, ärenpris, johannesört och smultron trivs också på de solbelysta klipporna. Under högsommaren sprids doften från backtimjan över öarna och för tankarna till trakterna kring Medelhavet. Backtimjan blommar med vackert, rosaröda blommor från den krypande stjälken.

Även fågellivet är rikt på öarna. Sjöholmen är kanske Vätterns mest värdefulla vitfågelö. Här finns kolonier av skrattmåsar, tjärnor och andra mäsfåglar. Bland öarna ses också småskrak, storlom och fiskgjuse. Vattnet kring Medeviöarna är bland fiskeintresserade känt för sitt goda harr- och abborrefiske.

För den som inte har tillgång till båt kan världen upplevas på håll från den fina stranden vid badet Torpa sand.

37 Västankvik

Västankviks stränder inbjuder till besök året om. En stilla försommardag, då klippornas fältspat skimrar i rosa av solens varma ljus, en stormig höstdag då vinden piskar sjön och pinar de knotiga tallarna eller en solig vinterdag då vassruggarna gnistrar av frost inne i viken.

På utsidan av udden går stigen längs vackra klipp- och klapperstensstränder och genom gles, vindpinad tallskog. I strandkanten ilar strandpiparen förbi och ute på den vidsträckta vattenspegeln ligger storlommen.

Om promenaden utmed halvöns utsida ger närmast havsliknande associationer, för miljön inne i viken snarare tankarna till insjön. Här växer stora vassruggar där trastsångarens starka, knarrande sång kan höras tillsammans med andra vassfåglar. Över ruggarna jagar den bruna kärhök. Leden går på spänger genom en fuktig lövskog med al på socklar mellan öppna vattenytor. De fuktälskande mossorna trivs på marken och på liggande trädstammar. Här växer bl a kornknutsmossa, långfliksmossa och stor revmossa.

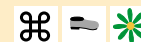
På den spångade leden tar man sig torrskodd genom blötare partier.

Informationsskylten vid infarten till Västankviks sommarstugeområde visar vägen till ett fornminne och den gamla pilgrimsvägen mellan Vättern och Medevi.

Här och var utmed leden ligger silvergrå torrfurur. Vättern och himlen färgar synintrycket.

Medevi brunnsparc 38

Pukvetets giftiga frön gjorde bondens bröd beskt och lila-färgat.

Medevi Brunn har mycket att erbjuda även för den naturintresserade. Den kulturhistoriskt rika brunnsmiljön kompletteras av en biologiskt rik lövträds- miljö. I brunnsparcen står bl a Östergötlands grövsta al med den imponerande omkretsen 454 cm. Parkens grova lövträd pryds av gröna, tjocka mattor av allé- mossa, som i torrt tillstånd böjer sina glänsande skott uppåt längs trädstammen likt ekorrsvansar. I parken finns stora mängder fladdermöss, bl a dvärgfladdermus och nordisk fladdermus.

Från brunnsparcen utgår en 2,8 km lång vandringsled söderut runt en rullstensås. Sannolikt har rullstens- äsens filtrerande förmåga bidragit till surbrunnens goda vattenkvalitet. Leden passerar bl a ett stort bestånd av det sällsynta åkerogräset pukvete.

I brunnsparcen finns en "Vilsestig" som vänder sig till barn och föräldrar som vill lära sig hur man bör göra om man gått vilse i skogen.

Genom brunnsmiljön med anor från 1678 går en naturstig.

Karlström 39

Karlström gästas vintertid av strömstare som trivs i vattendragets strömmande partier nedanför dammen i närheten av sjön Stora Vänstern. Den rundmagade lilla fågeln har en kaffebrun och sotsvart dräkt i skarp kontrast till en bländande vit haklapp. Strömstaren är en imponerande skicklig dykare och det är lätt att bli stående långa stunder och roas av den flitiga fågeln som hoppar upp och ner i det kalla vattnet.

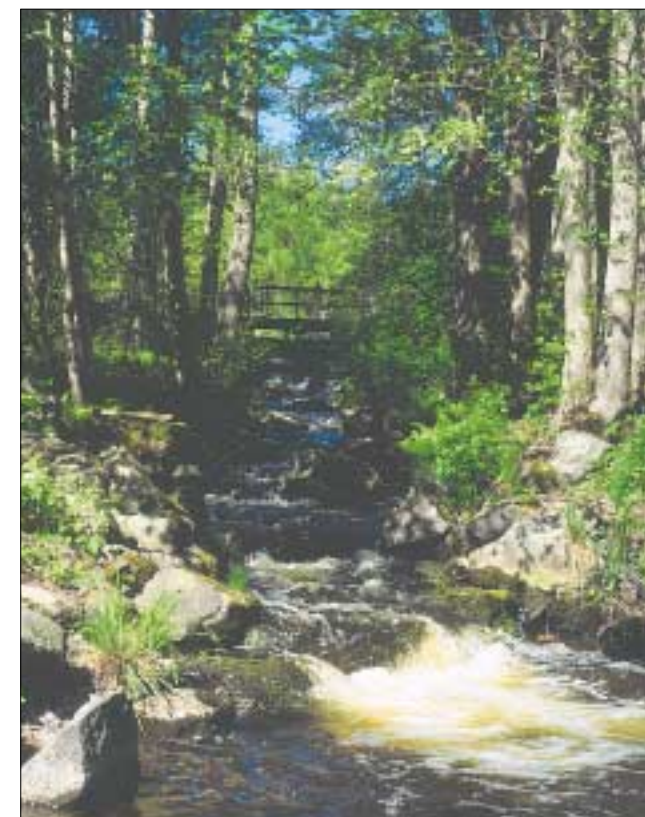
Vid Karlström dånade med start på 1680-talet flera stångjärnshammare fram till brukets nedläggning vid sekelskiftet 1900. Bruksmiljön är delvis intakt.

Strömstaren lever av insektslarver, snäckor, fiskägg mm.

Sjön Stora Vänstern är uppskattad bland kanotister och långfärdsskridskoåkare. På Rävön finns ett knuttimrat vindskydd tillhörande Motala scoutkår. I närheten av Karlström ligger Bergklints fornborg som lättast nås österifrån.

Det forsande vattnet nyttjades förr för att driva stångjärnshammaren.

Norra skogsbygden

I den norra kommundelen finns många spännande miljöer. Livliga bäckar och åar med ett rikt växt- och djurliv genomkorsar landskapet. Här finns vidsträckta mossar, urskogslänkande miljöer och några av de finaste hagmarkerna. Norr om Tjällmo finns kommunens längsta vandringsled och en av Sveriges största jättegrytor.

40 Lustigkulle naturreservat

Lustigkulle naturreservat är bevuxet med upp till 300-åriga tallar. I de gamla tallarnas glänsande bark finns gott om insekthål från skalbaggar, som efter att ha kläckts och utvecklats inne i veden, ätit sig ut ur den grova barken. Hackspettarnas ivriga letande efter insekterna lämnar spår i form av hackhål i stående och liggande trädstammar. Spillkråkan, som hackar sig ett nytt bohål varje år, skapar bostäder till efterföljande hålläckande fåglar. Detta uppskattas bl a av skogsduvan, som avslöjar sig med sitt enstaviga hoande. I reservatet finns också större korsnäbb. Den vackert klarröda dräkten liksom den kraftiga, korslagda näbben är karaktärsdrag som gör den lätt att skilja från andra arter.

På tallarna växer bl a tallticka som endast trivs på tallar äldre än 150 år. På de äldre granarnas stambaser bildar gammelgranslaven en grårosa strumpa. Bland ris, mossor och lavar växer den skira linnéan. I området finns flera kolbottnar, runda lämningar efter kolmilor.

De gamla tallarna ger området karaktär.

Spillkråkan ökar omsättningen i bostadskön.

Fågelmossens naturreservat

41

I reservatet finns vindskydd och eldstad.

I den torra barrmattan kan bara små lavar överleva, t ex den röda kochenill-laven.

Fri utveckling mot urskog innebär att döda träd får ligga kvar där de faller.

Fågelmossens naturreservat uppmuntrar till sköna vandringar längs markerade leder mellan vackert lavklädda hållmarker, månghundraåriga tallar och öppna myrar. Under juni månad ligger skvatramdoften tung i området och de blöta vitmossemattorna pryds av krypande tranbär. Reservatet är utmärkt för sensommarens och höstens bär- och svamplockning.

I reservatet finns pärluggla och spurvuggla tillsammans med spillkråka och nattskärra. Nattskärrans spel kan avnjutas i den glesa tallskogen under maj och juni. Här lever också två av våra skogshöns, tjäder och orre. Tidiga morgnar under maj månad finns god chans att höra orrarnas bubblande spel kring soluppgången. I området finns gott om rådjur, älg och annat vilt. Reservatet har under jakttider bl a besökts av kung Carl XVI Gustaf.

Fågelmossen nås norrifrån genom avfart mot Hästumma från Degerön-Tjällmovägen. Vid parkeringsplatsen finns en gammal kolbotten och en kolarchoja. Kolarkojoan är öppen för besökande.

